

Sehova nem vezetnek a romák eddig járt útjai

(Czene Gábor, Népszabadság 2014. 08. 01.)

A cigányok múltját mások írták, a jelenét is mások írják, a jövőjét is mások tervezik – állítja Kállai Ernő volt kisebbségi ombudsman, az MTA Kisebbségkutató Intézetének tudományos munkatársa. A romáknak szerintre végre rá kell ébredniük: senkitől nem várhatnak segítséget, csak magukra számíthatnak. Reméli, hogy a cigány értelmiség most jelentkező, harmadik generációja változást hoz.

– *Sosem a túlzott optimizmusáról és kirobbanó jókedvéről volt híres. Most azonban olyan benyomást kelt, mint aki depresszióval küzd.*

– Depressziósnak nem mondanám magam, de az, amit magam körül látok, semmiképpen nem tesz vidámbbá. Csakhogy nincs választási lehetőség. Ebben a korban élünk, ezt kell megismernünk, és ennek kell valamilyen leiratát adnunk, ha már valaki tudományos kutatóként definiálja önmagát. Tavaly ősszel kezdtem újra kutatóként dolgozni, az előző években végzett munkám sokkal inkább kötődött a közélethez. Az egy teljesen más helyzet volt.

– *Még Sólyom László köztársasági elnök javaslatára választotta kisebbségi ombudsmanná a parlament. Aztán nagy hirtelen megszűnt a hivatala, ön pedig visszavonult a nyilvánosság elől.*

– Amikor a kormány elkezdte piszkálni a kisebbségi jogokat és az ombudsmani rendszert, sokan azt várták tőlem, hogy menjek előre, bele a pergőtűzbe. Tiszta a lelkiismeretem, legjobb meggyőződésem szerint vállaltam a konfliktusokat. Nemzetiségi, kisebbségi önkormányzati vezetők biztattak, hogy csináljam. Rohantam, lőttek rám. Hátranéztem, és azt vettem észre, hogy nincs mögöttem senki. Mások megkötötték a maguk kompromisszumait, én meg egyedül maradtam. Kiderült, hogy nem vagyok elég okos az ilyen ügyekhez. Úgy tűnik, hiányzik belőlem az a taktikai érzék, ami a közéleti szerepléshez szükséges. Az elmúlt évek megfontoltabbá tettek, olyanná, aki alaposan megrágja a dolgokat, és a felszínes kommunikáción túl még inkább igyekszik feltárni a mélyebb társadalmi összefüggéseket.

– *Mire jutott?*

– Tényleg új időszakhoz érkeztünk, ami a tudományos életben is új szempontokat igényel. Korábban a pártok különböztek abban, hogy ki mennyire tartja magát a „politikailag korrekt” beszédhez, ki mennyire cigányozik. A különbségek azonban kezdenek eltűnni. Átszakadtak azok a gátak, amelyek eddig úgy-ahogy álltak. Nem akarok belemenni a miskolci Pásztor Albert ügyébe, de baloldalinak és liberálisnak gondolt értelmiségiek is úgy foglaltak állást, hogy ennek így kell lennie, meg kell szabadulni az elhallgatások sorától. Erős cigányozásba csúsztak át, ilyen körülmények között már nem működnek a racionális érvek. A mostani helyzetben nehéz úgy érvényes gondolatokat megfogalmazni a magyarországi romákról, hogy azokat a többségi társadalom is megértse – vagy legalább érdekelje, amit mondunk. Minden jel arra utal, hogy a

cigány elitnek, ha létezik egyáltalán, rá kell ébrednie: nem számíthat az évtizedeken át várt támogatásra és segítségre, de még szolidaritásra se nagyon. Ott tartunk, hogy saját erőből kell valamit csinálni, más esély nincs.

Kállai Ernő
Móricz-Sabján Simon

– *Setét Jenő, az Ide tartozunk! roma hálózat alapítója ugyanezt nyilatkozta.*

– Igen, és azzal is egyetértek, hogy nem Pásztor Albert személye az érdekes, hanem az a gondolkodásmód, ami miatt baloldali pártok felsorakoztak mögé. Az egyetlen jelszó: rendet kell tenni! És ebben az integráció tagadása is benne van. Évek óta hallok arról, hogy baloldali pártok zárt ülésein is elhangzanak borzasztó kijelentések. Olyanok mesélték, akik jelen voltak, és akiket ez nagyon zavart. Eddig azonban nem engedték, hogy a rasszista beszéd nyilvánosságra kerüljön. Most a felszínre tört.

– *Összeszámolta már, hány meg hány kormányzati program indult a cigányság helyzetének javítására?*

– 1995-től mindegyik kormánynak van egy újraírt, egyébként nagyon hasonló romaügyi programja. Mindenki tudja – említhetem akár az Állami Számvevőszék sokat hivatkozott vizsgálatát is –, hogy a cigányokra szánt pénzek döntő többsége nem jut el a cigányokhoz. Az egész mégis a cigányokon csapódik le.

– *Éppen ön szokta mondani, hogy jelen állás szerint a programok akkor sem érnék el a kellő eredményt, ha jó helyre menne a pénz. Előbb mentálisan kell felkészíteni a roma közösségeket. Ez kinek a feladata?*

– Úgy látszik, hogy a feladat magukra a roma közösségekre marad. Lehet, hogy tényleg fel kell találni újra a meleg vizet, visszamenni az alapokhoz, olyan közösségfejlesztő technikákat alkalmazni, amelyeket nem kívülről visznek a romák közé, hanem maguk a romák dolgoznak ki. Nem szabad azt hinni, hogy megjelenik egy roma párt, és mindent megold. A politikai kísérletek éppen azért buktak el, mert vezetőik úgy gondolták, néhány hónap alatt összeröffenek egy pártot, tartanak két gulyáspartit meg három koncertet, és akkor az összes cigány rájuk fog szavazni. Roma politikai erő ma nincs Magyarországon. Olvasgatom az interneten politizáló roma emberek hozzászólásait, és egyszerűen senki nem veszi komolyan őket. Nehéz szívvel mondom, de – tisztelet a kivételnek – olyanok akarnak politikusok lenni, akik az igekötők helyes használatával sincsenek tisztában. Így nem fog menni. Kicsiben kell kezdeni, lesznek majd helyi programok. Mindenki a cserdi csodáról beszél, pedig csak annyi történt, hogy egy baranyai település roma polgármestere, Bogdán László ösztönösen feltalálta a közösségfejlesztés módszereit. Több dimenzióban kell mozogni. Szükség van a helyi közösségek megszervezésére, de szükség van a roma mozgalom, a politikai érdekképviselő kialakítására és a tudomány világában megjelenő roma elit értelmiség létrehozására is. Fontos, hogy ezek összefogjanak és együttműködjenek egymással.

– *A romáknak tehát az élet minden területén meg kell szervezniük magukat.*

– Így van. Ismétlem: ha a romák még mindig kívülről, a pártoktól várják a csodát, akkor megette a fene az egészet. Tudomásul kell venni, hogy magunkra maradtunk. Jól tudom persze, hogy a nincstelenség és a közmunkára való rászorultság miatt a romák kénytelenek alkalmazkodni a fennálló rendszerhez. Nagyon nehéz kirángatni őket ebből az állapotból.

– *Nagyon nehéz, vagy lehetetlen?*

– Ha lehetetlennek gondoljuk, akkor nem érdemes semmit csinálni. Az apátia lassan a cigány értelmiségre is átragad. Magyarországon a roma értelmiségnek három generációja él együtt. A „nagy generáció” – amelynek egyik első képviselője Lakatos Menyhért volt, az utolsó talán Horváth Aladár – a maga idejében sokat tett azért, hogy egyáltalán beszélni lehessen romaügyről. A rendszerváltás után azonban nem tudták úgy kifutni magukat, ahogyan elvileg elvárható lett volna. Amitől eléggé frusztráltak. Aztán jött a második generáció. Néhányan közismertté váltak, az LMP-s Osztyolykán Ágnes vagy a fideszes Járóka Livia, de nem ez a jellemző. A nemzedék legtöbb tagja nem ismert személyiség, és nem a politikában, hanem a gazdaság vagy a tudomány területén próbálja megállni a helyét. Bizonytalanok, mert nem tudják, merre tovább. Mára megjelentek a harmadik generáció tagjai, akik nem nagyon ismerik az elsőt, és a másodikkal is csak most ismerkednek. Nemrég végezték az egyetemot, vagy még most is egyetemisták.

– *És a kormány által támogatott keresztény roma szakkollégiumokba járnak?*

Nem feltétlenül, de ha már szóba hozta: a keresztény roma kollégiumok létrehozását – talán öt van belőlük – kivételesen a jó kormányzati intézkedések közé sorolom. Nem a keresztényen van a hangsúly, hanem azon, hogy roma fiatalok lehetőséget kapnak az értelmiségivé válásra. Sokakat ismerek közülük, kurzusokat tartok, közösen végzünk kutatásokat. Teljesen jó fej, a világra nyitott, értelmes gyerekek. A harmadik generáció tagjai keresik az identitásukat. Látják, hogyan vergődik az érdekképviselő, és ez taszítja őket. Ebben nincs kedvük részt venni. Aztán előfordulhat, hogy amikor később a származásuk miatt nem tudnak érvényesülni – jelentős részük könnyen belefuthat ebbe –, akkor talán visszatalálnak a cigány közléthez. Sokat kell még tanulniuk, de már újfajta kérdéseket tesznek fel. Fureszállva olvassák az elmúlt

évtizedekben keletkezett romaügyi szakirodalmat. A „nagyon szociofotós, nagyon szegény, nagyon támogatásra szoruló, segélyezős” romakép egyre kevésbé tetszik nekik.

– *Senkinek nem tetszik, de a valóság nagyjából erről szól.*

– Csak éppen a kutatásokat nem romák végezték, mert nem voltak megfelelő kaliberű roma kutatók. A fiataloknak egyébként az se tetszik, amikor a „mutassunk pozitív példákat” felfogás jegyében előráncigálnak cigányokat. Még keresik azt a megközelítést, amely – a problémákat nem elhallgatva – hozzájárul egy romák által bemutatott, nem idealizált, reális kép kialakításához. A roma közösségeket is szembesíteni kell saját magukkal. Érdeemes megvizsgálni, hogy egyáltalán vannak-e még roma hagyományok, és ha vannak, mi az, amit lehet és érdemes integrálni a XXI. századba. Nem szeretnék fejtegetésekbe bocsátkozni arról, mit jelent az a fogalom, hogy modernizációs válság. A lényeg az, hogy a múltban a romák mindig találtak valamilyen kiegészítő tevékenységet, amiből meg tudtak élni. Ennek vége, ma már a tanulatlan munkaerő egyszerűen nem képes megjelenni a munkaerőpiacon. Pont, nincs tovább. A legfontosabb az oktatás. Ha a többségi társadalom nem akarja tömeges méretekben tanulási lehetőségekhez juttatni a romákat – márpedig nem akarja –, akkor bizony a romáknak kell lépniük. A délutáni foglalkozásokat szervező tanodák például jó formának tűnnek.

– *A tanodák léte is bizonytalan, fennmaradásuk a költségvetési támogatástól függ.*

– Ha máshonnan nem megy, akkor cégektől, uniós pályázatokból kell pénzt szerezni. Kegyetlenül nehéz munka, és nem csodálkozom azon, ha sokan nem tudják vállalni. Én azonban nem látok más utat. Mert azok az utak, amelyeken eddig jártunk, nem vezetnek sehova.

– *Korábban azt mondta a kisebbségi önkormányzati rendszerről, hogy minden hibája ellenére több hasznot hoz, mint amennyi kárt okoz. Ma is így gondolja?*

– Változik az ember véleménye. Régóta követem a cigány kisebbségi – újabban: nemzetiségi – önkormányzatok működését, ebből doktoráltam, kutatásokat végeztem. Jó pár éve még úgy láttam, hogy bármennyire szűk is a kisebbségi önkormányzatok mozgástere, a semminél mégiscsak több, valamit ki lehet hozni belőle. Ma már kevésbé látom így. A cigány önkormányzatok konzerválják a helyi viszonyokat, elveszik a civil szerveződések erejét, a roma közösségek mindebből semmit nem profitálnak. Megszüntetni azonban nem fogják. A többi nemzetiség esetében jól működik a rendszer – külföldről érkező pénzeket osztanak vissza a nemzetiségi oktatás és kultúra támogatására –, a nagypolitikának nem érdeke, hogy a romákat kivegye a körből. A hatalom így hivatkozhat arra, hogy van „legitim tárgyalópartnere”.

– *Ezekben a napokban emlékeziünk a roma holokauszt, a pharrajimos áldozataira. Az előbb arról beszélt, hogy a harmadik értelmiségi generációhoz tartozó roma fiatalok keresik az identitásukat. Ennek mennyiben lehet meghatározó eleme a nácizmus idején elszenvedett üldöztetés?*

– Része kell hogy legyen, nem szabad elfeledkezni a történelmünkről. De azt elutasítom, hogy egy „szenvedéstörténetre” épüljön a modern roma identitás. A cigányok múltját mások írták, a jelenét is mások írják, a jövőjét is mások tervezik. Ha jönnek azok a bizonyos fiatal cigány értelmiségiek, és ők foglalkoznak majd ezzel a kérdéssel, akkor valószínűleg előállnak a saját olvasatukkal. Ne kívülről mondják meg, hogy mit gondolnak a cigányok. Az integráció is azért csúszott félre, mert valahol – felteszem: jó szándékkal – kitaláltak programokat, de a roma közösségeknek ehhez kevés közük volt. Úgy tervezem, hogy valamiféle műhelybe szervezem

azokat a roma fiatalokat, akik már tudományos fokozattal rendelkeznek vagy annak megszerzése előtt állnak. Ilyenkor persze sokakban rögtön felmerül a kérdés: ettől fognak jóllakni az emberek vidéken? Nem. Attól, hogy néhány fiatal roma tudós összeül, még sehol nem lesz olcsóbb a kenyér. Az viszont biztos, hogy a vezető értelmiségiek szellemi muníciója nélkülözhetetlen a roma közösségfejlesztés, a roma mozgalom és a politikai érdekérvényesítés megteremtéséhez.